

Ա. ԵՐԵՄՅԱՆ

ԵՐԱԺՏԱԿԵՏ ԳՐԻԳՈՐ ՔԱՆՆՆ ԳՈՋԻԿ

8-րդ ԴԱՐ

(էջեր հնագույն հայ երաժշտության պատմությունից)

այ հնագույն երաժշտական արվեստի փայլուն և պայծառ դեմքերից մեկն է Գրիգոր քահանա Գուգիկը, որ ապրել է և ստեղծագործել 8-րդ դարի առաջին կեսում:

Եթե ականավոր երաժշտագետներ Կոմիտաս կաթողիկոսը, Անանիա Շիրակացին և Սահակ Ձորափորեցին իրենց արժեքավոր ստեղծագործություններով առանձին փայլ են տվել 7-րդ դարի երաժշտական արվեստին, ապա 8-րդ դարում Հովհան Օձնեցին, Ստեփանոս Սյունեցին, Գրիգոր քահանա Գուգիկը և երաժշտուհի Սահակդուխտը (Սյունեցու քույրը) հանդիսացել են ժամանակաշրջանի երաժշտական դպրոցի զարգացնողները: Այնուհետև, 11-րդ դարում, երաժշտական արվեստի դրոշմ իրենց ձեռքում բարձր են պահել Գրիգոր Մազիստրոսը և Գրիգոր Վկայասերը:

12-րդ դարում հայ երաժշտությունն անում է ավելի նշանակալից որոնումներ և ձևակերպումներ: Դարաշրջանի հպարտությունն են կազմում լավագույն երաժշտագետներ՝ Ներսես Շնորհալին, Ներսես Լամբրոնացին և Խաչատուր Տարոնեցին:

Միջնադարի հայ երաժշտության վերելքի պատկերը տեսնում ենք նաև 13-րդ դարում, որի պարծանքն են վազմում Գրիգոր Սկևռացին, Վարդան վարդապետը, Հակոբ Կլայեցին, Հովհաննես Պլուզը, Հովսեփը և ուրիշներ, որոնք իրենց ժամանակի երաժշտական դպրոցի զարգացման խնդրում գնահատելի դեր են կատարել:

«13-րդ դարում Արևելյան Հայաստանում, — գրում է Գրեգին Ա. Կաթողիկոսն իր «Այրից կամ Գեղարդա վանք» խորագրով նյութում, — ծաղկել է սկսում հոգևոր ներդրի, տաղերի և դանձերի գրականությունը, Վարդան (ոչ Բարձրբերդցին, ինչպես կարծում է Ամատունին), Մխիթար Այրիվանեցի, Խաչատուր Կեչառեցի, Մկրտիչ, Հովհաննես Նրզնկացի, Կիրակոս Նրզնկացի և այլն ձգում են այդ գանձանակի մեջ իրենց արժեքավոր և անարժեք լուսաները: Հովհաննես Գառնեցին ևս յուր բաժինն ունի այդտեղ... Տարաբախտաբար մեր գրականության այդ մասը հարկավոր ուշադրության չէ արժանացած և տակավին մթության մեջ է... «Յիսուս միածին» սկսվածքով շարականի տնագրուխ տառերն են «Յովհաննէս Գառնեցի»:

Նշանակալից է և այն, որ միջնադարի լավագույն երաժշտագետներից մեկն է Գրիգոր Մերենցը, Խաչատուր Կեչառեցին, Խաչատուր Տարոնեցին, Հովհաննես Պլուզը և ուրիշներ, իրենց կերտած երաժշտական նոր ձևավորումներով, խաղերի գյուտով և մանր ուսմունքներով տարածումով հայ երաժշտական արվեստն է՛լ ավելի զարգացնում և հասցրնում են վատարկություն:

Ահա հնագույն շրջանի այդ վաստակավոր արվեստագետների շարքում ոմնի իր ուրույն էջն Այրիվանքի և հետագայում Գեղարդա

1. Եկեղեցական երգերի եղանակների և խաղերի ուսումը:

վանքի միաբան Գրիգոր քահանա Գոգիկը¹, որի վյանքի և ստեղծագործության պատմությունը կազմում է հայ երաժշտական արվեստի ուշագրավ և արժեքավոր էջերից մեկը: Նա, տոգորված ու ներշնչված արվեստի անսահման սիրով, ո՛չ միայն աշխատում է հայ երաժշտության ծաղկման համար, այլև իր ամբողջ էությունը նվիրում է երաժշտական նոր դպրոցի ձևակերպման և զարգացման վեհ գործին:

Նրա երաժշտական արվեստի հատկանշական գծերից մեկն աշխարհիկ բովանդակությունն է: Նա մեկն է փր դարաշրջանի այն լավագույն երաժշտագետներից, որ խորապես գիտակցում է ժողովրդական երաժշտության վեհությունն ու հմայքը: Գտնում է, որ պետք է երգեր հորինել նաև ժողովրդական արվեստով: Նվ նա հավատարիմ մնալով ժողովրդական երգի ու ոճի առանձնահատկություններին, կերտում է գեղարվեստական ճաղացքային երգեր: Թերևս այդ երևույթով էլ պիտի բացատրել, որ նրա երաժշտությունը դեռևս ստեղծագործական վաղ շրջանից աչքի է ընկնում ո՛չ միայն իր հստակության, զգացմունքի անկեղծությամբ ու ներբուխությամբ, այլև ժողովրդական արվեստի երանգավորումներով:

Ի՞նչ են ներկայացնում, սակայն, Գրիգոր Գոգիկի կյանքի պատմության էջերը:

Հայաստանի պատմական և վաճառաշահ քաղաքի՝ Դվինի, ժողովրդի հպարտությունն է կազմում երաժշտագետը, տրտեղ և ստանում է իր նախնական կրթությունը:

Վաստակավոր երաժշտագետի վյանքի մասին անդամ, բայց թանկագին տեղեկություններ կարդում ենք 13-րդ դարի նշանավոր հեղինակ Մխիթար Այրիվանեցու պատմական և գրական արժեք ունեցող «Ստեփանոս Սյունեցու վկայաբանություն» խորագրով երկում, որ ընդգծված են այսպիսի ուշագրավ տողեր. «Նւ էր ընկեր սորա (Ստեփանոս Սյունեցու) ի նմին քաղաքի (Դվինում)՝ քհնյ. ոմն Գրիգոր անուն ի սբ. ուխտէն Այրիվանաց, որ է հիմնարկեալ ի սրբությն Գրիգորէ (Լուսավորի), ի գլուխ ձորոյն գեղաքաղաքին Գառնոյ»:

Ահա այս անկու արվեստագետները—Ստեփանոս Սյունեցին և Գրիգոր քահանա Գոգիկը, ուսման սիրով տոգորված, Դվինից անցնում են Աթենք, որ հանդիսանում էր իր ժամանակի գիտության, ուսման և երաժշտական արվեստի ձևակերպման ու զարգացման

լավագույն մի կենտրոնը, ուր և իշխում էին դարաշրջանի գրականության և արվեստի ուղղությունները: Աթենքի լուսավոր միջավայրումն էլ ուսումնառենք ուսանողներն առանձին հաճույքով լսում են համալսարանի դասախոսությունները՝ փիլիսոփայություն, կրոնագիտություն, պատմություն, երաժշտություն և է՛լ ավելի խորանում ուսման ու գիտության մեջ: Այնտեղ նրանք ռուսան դամենայն սահմանափակություններն իմաստնոց արտաքին և քաջատեղեակ նդին աստուածածնա մեկնեաց»:

Նրանք Աթենքում դբաղվում են նաև գրականությամբ. հունարենից հայերեն են թարգմանում «Յեռեթէսի տարրական աստուծաբանութեանց» և Նյուապոլիս «Վասն բնութեան մարդոյ և կազմութեան կարգ» աշխատությունները:

Սակայն մի հանգամանք, որ ավելի նշանակալից է, երկու առաջագիմ և ուժիմ ուսանողներն Աթենքի համալսարանում փայլում են ո՛չ միայն իրենց աշխատասիրությամբ ու ընդունակություններով, այլև մշակում են իրենց մեջ թաքնված երաժշտական փայլուն ձիրքերը: Մխիթար Այրիվանեցու վկայությամբ², նրանք համալսարանում հանդիսանում են «յառաջագէմք ի գիտութիւն գրոց և յարուստս երաժշտականութեան»:

Մեծ հաջողությամբ նրանք վերջացնում են Աթենքի համալսարանի փիլիսոփայության, կրոնագիտության, գեղարվեստի լրիվ դասընթացը և զինված երաժշտական արվեստի բարձր իմացությամբ, Աթենքից վերադառնում են Հայաստան: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ Հայաստանը, «ի խաղրաց, ի բարբարոսաց և ի լուսաց»՝ ասպատակության հետևանքով ծանր օրեր էր ապրում: Նշենք, որ Գրիգոր Գոգիկն իր գործունեության վայր է ընտրում Այրիվանքը, ինչպես այդ ցույց են տալիս Մխիթար Այրիվանեցու հետևյալ տողերը. «Իսկ ընկեր սորա Գրիգոր քհայ. մականուն կոչեցեալ Գոգիկ, գնացեալ ի տեղիսն իւր Այրիվանս»:

Պատմական վանքի միաբան Գրիգոր Գոգիկը տարիներ շարունակ աշխատանքով հանդիսանում է հայ երաժշտական մշակույթի լավագույն մի ներկայացուցիչը: Վանականի պարտականություններին զուգընթաց՝ նա իր ընդհանուր հմտությունը և մասնագիտական գեղեցիկ հատկանիշները նվիրում է ստեղծագործական աշխատանքներին:

1. Հ. Ղևոնդ Արշանը գտնում է, որ երաժշտագետն ապրել է մոտասաներորդ դարում: Սակայն Գառնգին Կաթողիկոս Հովսեփյանն այդ տեսակետն անհիմն է համարում:

2. Մխիթար Այրիվանեցու մատենագրական արժեքավոր գործը «Ժամանակագրութիւն»ն է, որ լույս տեսավ 1860 թվականին Մոսկվայում: Ունի նաև թարգմանված գրքեր:

Այրիվանքումն էլ նա հանդես է գալիս և՜ բրաժշտական ասպարեզ և երգեր է սահմանում տերունական ու սրբերի տոներին: Սակայն, երաժշտագետի կյանքի պատմության համար ավելի կարևոր նշանակություն ունի այն, որ նա վանքի առաջադեմ միաբանների և ժամանակի գեղարվեստասեր հայ հասարակության կողմից ճանաչվում է և գնահատվում ո՛չ միայն իր հորինած եկեղեցական-հոգևոր երգերով, այլ իր կերտած երաժշտական «քաղցրավանկ» եղանակներով:

Այդ երգերի մշակումները, որոնք բնորոշում են նրա երաժշտական արվեստի լեզուն և զարգացման գիծը, հանդիսանում են երաժշտագետի ստեղծագործական ժամանակի էական հատկանիշները: Այդ նոր եղանակներն էլ ընդգծում ան, որ Գուգիկն առաջին արվեստագետներից մեկն է, որն իր ձեռքում բարձր է պահել 8-րդ դարի ռեալիստական երաժշտության դրոշմը: Այդ տեսակետից նա իր արժանավոր տեղն ունի պատմաշրջանի նոր եղանակների՝ աշխարհիկ երաժշտական արվեստի, ստեղծագործական որոնումների բնագավառում:

Սակայն ընդգծենք և այն, որ նրա և՜ բրաժշտական այդ նոր նվաճումները, «քաղցրավանկ» եղանակները, դուր չեն գալիս դարաշրջանի պահպանողական հոգևոր դասի մշակներին: Ահա՛ այդ մասին Մխիթար Այրիվանեցու վկայությունը. «Բայց յաղագս քացղրավանկ եղանակի նորա տնկեցաւ ի նա ախտ ամբարտաւանութեան»:

Գուգիկի երաժշտական նոր եղանակները ծանր և բացասական տպավորություն անթողնում նաև Այրիվանքը հյուր եկած Ստեփանոս եպիսկոպոսի հոգու վրա, որից երաժշտագետը նույնիսկ հանդիմանություն է

ստանում: Այդ հանգամանքը խորապես հուզում է Գուգիկի հոգեկան աշխարհը: Այդ օրից էլ նա խոր թախիծով թողնում է վանքը և առանձնանում Այրիվանքի այրերից մեկի մեջ, ուր իր կյանքի վերջին շրջանն անց է կացնում ճգնությամբ: Այնտեղ, քարայրի պատերի ներսում, նա ամփոփվում է ինքն իր մեջ և, հեռու վանքի միաբաններից, իր աշակերտներից ու ժողովրդից, իր «քաղցրավանկ» երգերն է երգում իր համար, մինչև իր կյանքի դժբախտ վերջալույսը: Այդ հանգամանքն են հաստատում Մխիթար Այրիվանեցու հետևյալ պարզ, բայց հուզիչ ստեղծերը. «Իսկ յետ քաղում ժամանակաց, շինեցաւ այր բնակութեան նորա խորան փառացն Աստուծոյ և սեղան պատարագի»: Ահա նման տխուր վախճան է ունենում 8-րդ դարի առաջին կիսում ապրող և ստեղծագործող վաստակավոր երաժշտագետը: Ծիշտ է, որ նա հանուն արվեստի խոր լուծյամբ տանում է ամեն տեսակ հալածանք և տարբեր վերաբերմունք, սակայն մինչև իր կյանքի վերջը հավատարիմ է մնում «քաղցրավանկ» երաժշտության սկզբունքներին: Անժխտելի է և այն, որ նա իր նոր երգերի որոնումներով ճանապարհ է հարթում հայ աշխարհիկ-ժողովրդական երաժշտության արվեստի համար, որի լավագույն հիմնադիրներից մեկն է հանդիսանում: Նրա այդ դերն արժանի է առանձին ուշադրության:

Այժմ մի հանգամանք պարզ է, որ 8-րդ դարի առաջին կեսի հայ երաժշտության զարգացման խնդրում Գրիգոր քահանա Գրեգիկը նշանակալից դեր է կատարել և իր ստեղծագործություններով նա հնագույն հայ երաժշտական արվեստի պատմության մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում:

